
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

PÁRHUZAMOS GLOSSZÁK

Egy könyvhöz és egy folyóirathoz

SZELI ISTVÁN

Bori Imre művelődéstörténeti olvasókönyve olyan időpontban jelenik meg, amelyben legalább kétféle s egyaránt fontos funkciót kell betöltenie. Az első funkció a közölt szövegeknek (hogy így mondjuk) „önjogsága” révén valósul meg. Tudniillik a nagyrészt nehezen hozzáférhető olvasmányanyag közreadása, különösképpen annak többszáz éves szövegei már önmagukban is önismertünk, saját magunkról alkotott képünk és tudásunk táguló hézagait töltik be. Már több mint nyolcvan esztendeje, hogy nemzedékek sora nőtt fel s dőlt ki az élők közül műveltségképünk e létfontosságú lépcsőfokainak kihagyásával, harmonikus szellemi fejlődésük nem csekély zavarai, nyilvánvaló jeleivel és súlyos hátrányaival. A kilencvenes években az általános, a jugoszláv társadalom egészét átfogó csódtömeg (nem is mindig e hiányok pótlásának a szándékával) létrehozott ugyan néhány hasonló kiadványt, amelyekre azonban inkább az alkalmiság és az ötletszerűség volt jellemző, mintsem a tudatosság és a tervszerűség. Ezekkel szemben művelődésünk itt tárgyalt *Délvidéki olvasókönyve* már kompozíciójával, szövegeinek besorolásával, egymásra következőségével is világosan beszél egy évtizedek óta érlelt koncepcióról. A könyv szövegállománya, összeállítása, megszerkesztése nemcsak önmagát igazolja, hanem hitelesen tanúskodik szerzőnk műveltségképéről, kulturális értéktudatáról és szemléletéről is. Arról, hogy az egész könyv, a benne prezentált történelmi (irodalmi, kulturális, művészeti stb.) tényanyag, maguk a szövegek, már évtizedek óta megdönthetetlen érvei, nélkülözhetetlen eszközei és kétségtelen bizonyítékai Bori Imre következetesen képviselt álláspontjának hirdetésében. Abban a meggyőződésében, hogy a történelmi Délvidék nem terra incognita, nem szellemiektől háborítatlan „kietlen, csendes, éj nem lakta Éj”, s nem is az enyészet földje. De szerzőnk nem is akar egyebet, mint hogy

fölfedezze az itt lakók számára a saját, azonban csak kevéssé ismert szellemi hazájukat, amely – mint valami bűvópatak – néha századokra is eltűnik szemük elől, hogy aztán ismét felbukkanjon megsejtetve velük a mélytalaj nedveinek életet hordozó erejét. Vagy mint a titkokat és kincseket egyaránt rejtegető hullám-mosta tengeri sziklabarlang, aminek a feltárásához a mélybűvár elszántsága és felelőssége szükséges, aki tudatában van annak is, hogy – mint az Előszóban olvashatjuk –: „Nincs talán a Kárpát-medencének földdarabja, amelyet annyi vér és könny áztatott, mint az, amelyről könyvünk beszél. A történelem mintha hóhérmunkát végzett volna, és az abban résztvevők, még a nemes lelkek is, elborzadtak a látottaktól. Mi azt szeretnénk, ha »békévé oldaná az emlékezés« mindazt, ami ezer éven át történt velünk!”

Persze sokkal könnyebb, egyszerűbb, gondtalanabb a dolgunk, ha mindezt egyszerűen nem létezőnek, agyérmennek minősítjük, legfeljebb egy távoli valaminek virtuális képét véljük benne felfedezni, holott az (még ha csonka, torz vagy ijesztő is) a mi életünk darabja, annak alkotóeleme, összetevője.

Azt mondtuk, hogy szerzőnk több évtizedes munkája során összeállt szövegeiből kitűnik: az a rendeltetésük, hogy érvként szolgáljanak egy műveltségkonceptió elfogadtatásához. Bori nem egy elméleti okfejtése utal erre a szándékára, amelyek közül itt csak egyre hivatkozunk, az elmúlt évtized talán legfenyegetőbb mélységeibe bepillantást nyújtó írására, amelynek ezt a címet adta: *Hagyomány, azonosságudat, migrációk* (Híd, 1994. 1–4. szám). Mintha csak az lett volna a tankönyv, ez a mostani pedig az ahhoz csatolt olvasókönyv, amely illusztrációkkal szolgál az abban kifejtettekhez. (Mellesleg szólva: az elsők között van, akik az aracsi romokban egy hajdan volt fejlett kultúra emlékét értékelik.) A történelem egymást követő viszontagságait, a külső és a belső, az anyagi és a szellemi erők egymást megsemmisítő vagy önpusztító szándékainak tragikus fordulatait felvázolva jut el addig a tanulságig, ami ma, 2002-ben ismét oly aktuálissá teszi a tanulmányban kifejtetteket. Idéznünk kell e majd egy évtizede írt tanulmányból, mert belőle az Aracs körül acsarodók rég elhantolt tételeire ismerünk:

„E kedvezőtlen folyamatokkal mintegy párhuzamosan igen erőteljessé vált a tradíciók felé fordulás, a felfedezésnek, megismerésnek most már nem vágya, hanem parancsa – már-már a korparancs fokán! Érthető mindezek után, hogy az 1960-as évek második feléig és az 1970-es évek elejéig kellett várni, hogy a táj magyar történetét felfedezzük, és az elmúlt hétszáz esztendő műveltségi eseményeire fényt deríthessünk: szinte egyszerre kellett irodalomtörténetet, művelődéstörténetet írni, népköltészeti antológiában fedezni fel azt a gazdag művelődési értékvilágot, amely az élet és a történelmi események felszíne alatt húzódott meg, és némaságra volt ítélve. A kutató e népnek önnön kincseit mutathatta fel, amikor kitalálta például a *Hagyományaink*, a *Kövek*, majd

A jugoszláviai magyar népzene tára című könyvsorozatokat, hogy lehetővé váljék e sokszínű hagyományanyag és helyismereti adat nyilvánossá tétele. Mondanom sem kell, az identitást próbálta aládúcolni és eresztékeit erősíteni velük, már középiskolás fokon, eltüntetve a már említett sok fehér foltot az egyetemes magyar művelődéstörténet térképéről, mert ezek a fehér foltok rendre ott voltak, ahol a jugoszláviai-vajdasági magyarságot kellett volna ezeken a térképeken jelölni. Nyilvánvalóan nemcsak az egyetemesség térképéről hiányzott az itteni magyarság, önnön tudásunk térképe is igencsak foltos volt, így nem is volt valójában belépője ebbe az egyetemességbe értékteremtő mivoltában, legfeljebb fogyasztóként, átvevőként. Paradox módon azonban éppen ezek a kutatói, felfedezői, megismerői munkálkodások kerültek szembe egy olyan »nemzeti« felfogással, amelyet unitaristának lehet csak minősíteni, mintha nemzeti érdekeket sértettek volna ezek a kutatások! Magyarországi barátaink a magyar nemzeti kultúra egységét féltették ellenünkben, s nem véletlen, hogy mostanában honi híveik a lehangosabbak a múlt megbélyegzésében.”

Ne feledjük: a fenti sorok írásakor Bori Imre háta mögött már harmincnégy esztendő egyetemi oktatómunkája sorakozik, annak tapasztalatai jutnak benne kifejezésre. Itt csak érintőleg emlékeztetünk arra is, hogy az ő neve fémjelezte a tanszéki oktatás tanrendjébe iktatott *Jugoszláviai magyar irodalom*, bölcsész-kari szinten pedig elsőként az *Összehasonlító irodalom* (gyengébbek kedvéért: *Komparatiztika, Kapcsolattörténet*) néven jegyzett tantárgyakat is. S éppen ezek szolgáltatják a casus belli-t az önmagukat „a magyar szellemiség” bajnokainak manapság kikiáltó törölmetszett echt-magyarok számára, mert az irodalomtudomány itt említett területeinek a művelése szerintük pusztán arra való, hogy leválassza a Jugoszláviába szakadt magyarságot anyanemzetének egységes műveltség-corpusáról, ami a nemzetáruló délvidéki „magyar politikai és értelmiségi elit” legfőbb törekvése, különösképpen pedig a Magyar Tanszék egykori és mai bűnös vezetője.

De hadd mentsük most már ennyi elvetemültség és nemzeti kultúránk ellen elkövetett annyi halálos véték után Bori Imrét azzal a vigasztaló körülménnyel, hogy ítéseink szerint az ŐSGONOSZ mégsem őbenne lakozik. Még csak nem is a hazátlannak és nemzetidegennek stigmatizált Sinkó Ervinben, de még a „doktrinérnek” és a szerb gondolkodásmód szálláscsinálójának minősített B. Szabó Györgyben sem, aki „more Serbico” akarta magyarságukból kiforgatni főiskolai tanítványait („Muszkavezetőként”, ahogy Kun Béla korábban nevezték az ilyeneket apáink politikai zsargonjában).

Tehát nem ők, hanem az, aki meghirdette, hogy „A mai vajdasági magyarok nem ugyanazok, mint az anyanemzeti magyarok. A vajdasági magyaroknak van saját eredetük, történelmi múltjuk, hagyományaik és különállóságuk, kultúrájuk, amely különbözik az anyaországétól, és nem annak a része.”

S következnek a szilárd érvek és kétségtelen bizonyítékok, amelyek az itt mondottakat vannak hivatva igazolni:

„Az elméletet a saját árnyékától is megijedő, megfélemlített és politikailag műveletlen (mert a következményeket nem látta) Szeli István dolgozta ki, és vasszigorral Bori Imre és a jellemével a folyamatba tökéletesen beleillő Bányai János hajtotta végre a gyakorlatban. Ők, és akiknek ők megengedték, valamennyien az »én neked, te nekem« elv szerint több évtizeden át váltogatták egymást a párt által rájuk bízott irodalompolitikát meghatározó tisztségeken (. . .) Egy olyan vajdasági magyar irodalompolitikai zárt csoport jött létre, melyet a mai napig erősen támogatnak a határon innen és túl a régi rendszer eszmei képviselői. Régebben a csendesítő ideológiai érvek felkutatásával és a rájuk való hivatkozással voltak elfoglalva, ma nagy irodalmi műveltségükre és bibliográfiai tájékozottságukra hivatkoznak. Zárt csoportokon belül nincs más (és nem is lehet más), csak szolgálékűség.” További bizonyítékként pedig az eddig mondottakhoz: „Kettőjüket (minden bizonnyal a Kádár-rezsim hallgatólagos beleegyezésével) beválasztották a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiába, többjüket pedig kitüntették.” Nicsak! Végül még majd hálát is kell rebegnem az Aracs című folyóirat e szellemóriásának, hisz az ő jóvoltából a cinkosok nem is oly lebecsülendő társaságába lettem tagjelölt! Ezekből a szavakból már nemcsak az ostobaság áradata dől, hanem a tudatos félrevezetés szándéka is. Mert hát mint az Akadémia alapítóbizottságának tagja nekem magamnak is kellett volna valamit tudnom a Kádár-rezsim e hirtelen támadt jóindulatáról, hisz az nem sokkal korábban belépési tilalmat rendelt el számomra doktori szigorlatomra való előkészületeim idején.

Igaz, hogy minderről mások másképpen vélekednek. Méghozzá olyanok, akiknek képességei, értéktudata, hozzáértése legalábbis fölér az Aracs vezércikkírójának szellemi szintjéig. Sótér István például, az MTA Irodalomtörténeti Intézetének az igazgatója, aki Bori Imre egyetemi rendes tanárrá való előléptetése alkalmából írásbeli előterjesztésében úgy vélekedett, hogy ezzel az aktussal a magyar irodalomtudomány önmagát tiszteli meg. Vagy arra is hivatkozhatunk, hogy a magyar irodalomtudomány legmértvadóbb körei Keresztury Dezső után Bori Imrét tartották érdemesnek arra, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság örökös tiszteletbeli elnökévé válasszák. Jőmagam pedig Németh Lászlótól és Illyés Gyulától hallhattam elismerő szavakat a Hungarológiai Intézet koncepciójáról és tevékenységéről. Vagy ezek mindannyian a Kádár-rezsim titkosszolgálatának ügynökei lennének (lettek volna)? Igaz az is, hogy az itt említett nagy nevek, sajnos, már nem tanúskodhatnak egykor kimondott szavaik igaza mellett, de jó, hogy minderről írásbeli dokumentumok is szólnak, ami azonban az Aracs ítélszékének nemigen van ínyére,

hisz a „bibliográfiai tájékozottság” majdhogynem bűnnek számít a nevezettek egyéb galádságai mellett.

Néha azonban vezércikkírónk elszólja magát, ami egykori társadalmi szerepeinkre is élesebb fényt vethet. Egy helyen pl. állításainak igazolása végett – rendkívül óvatos fogalmazással, „szakemberi” voltára hivatkozva – ezt írja: „Szakemberi beosztásomból kifolyólag, amelyet a vajdasági, majd köztársasági szintű közigazgatásban töltöttem be 1960-tól kezdve egészen nyugdíjaztatásomig (1993) alkalmam volt szinte minden magyar szövetségi, köztársasági, tartományi, városi vagy falusi politikai, állami és pártvezetővel hosszabb-rövidebb ideig személyes kapcsolatba kerülnöm.” Nos, jól tudjuk, hogy a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság tanácsosának, a Köztársasági Statisztikai Hivatal rangos tisztviselőjének miféle bizalmas feladatai voltak, így nem meglepő, ha értesüléseinek a forrását megnevezve erre hivatkozik: „Ennek az írásnak a szerzője megfordult a tartományi pártbizottságban, s volt alkalma hallania . . .” Ott tehát, ahol a gyanús ideológiával terhelt, sőt párttonkívvüli tanszékvezetők nemigen fordultak meg, legfeljebb ha kihallgatásra vagy fejmosásra idézték be őket, mint e jegyzet íróját is. Legutóbb pl. akkor, amikor azt a főbenjáró bűnt követte el, hogy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alelnökéeként arra vállalkozott, hogy a Társaság tervében szereplő, Magyarországon kívül tartandó első kongresszusát a Tanszék rendezésében Újvidéken szervezi meg. (A vezércikk írójának logikájával élve: a magyar tudománytól és kultúrától való elszakadás tendenciájával.) Minderről részletesen is értesülhetett volna Vékás János *Így hozta a történelem* című riportkönyvéből (1988), de nagyvonalú ideológusunk nem alacsonyodhat le az ilyen bagatelliák nivójára. Számára az a fontos, hogy a magyar tudományosság, kultúra és irodalom egészét annak hitvány értelmisége (különösképpen pedig a Tanszék tanárainak bűnei) kilátástalan helyzetbe sodorták. („. . . az Újvidéki Bölcsészettudományi Karnak Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, az elfelejtett, eltemetett irodalmi múltba és folklórba menekülő előadóival, tanmeneteivel, tanterveivel, a »nem rázós témákat« és problémamentességet balzsamozó Hungarológiai Intézetével, hasonló kiadványaival, közleményeivel stb.”)

Visszatérve Bori könyvének értékelési kérdéseire, azt kell mondanunk: ahhoz, hogy azt a magas fokú hivatástudatot, életcélt, szándékot, valamint az ezek jegyében megvalósult élettartalmat, amely szerzőnk 1994-i tanulmányából, valamint az ott kifejtett elvek megvalósításából (többek között a szóban forgó könyvből is) élénk tárul, valaki a fenti módon ennyire kiforgassa a valójából, mindehhez nem elegendő téves informáltságra vagy az egyéni véleménynyilvánítás szabadságára hivatkozni, netán ezzel tolerálni a torzításokat. Még csak az sem látszik elegendőnek, ha a lappangó elmebaj körjeleit ismerjük fel bennük: a beteges gyűlölet, a féktelen pusztító ösztön, az aberrált lelkiség, a

megszállottság tünetegyüttesét, mert mindennek már társadalmi dimenziói is vannak. A társadalomlélektan szakértői, de a mai nemzedékek tapasztalatai szerint is ez a lelki elferdülés könnyen járványszerű méreteket ölthet. Korántsem lenne tehát fölösleges e szép reményekkel indult és örömmel fogadott új magyar szellemi termék illetékeseinek tanácsot tartani önmagukkal. Nem a név szerint is kiátkozottak megkövetésének a szándékával, hanem saját olvasójuknak objektív tájékoztatása végett, legalább az emberi tisztesség alapszintjén, hogy azoknak legalább a lapcsinálók etikája és „nemzeti” kritériumai felől legyen kevésbé zavaros képük. Mert nemcsak a pártpolitika szembekötődsíjében kevésbé jártas olvasó, de még érintett önmagam is értetlenül állok az olyan jelenségek előtt, hogy míg az Aracs meghatározó egyéniségei közül többen is meleg hangú magánlevélben fejezik ki nagy meglepődöttségüket, hogy mint egykori tanítványaim vagy hallgatóim tőlem sajátíthatták el kultúrájuk vagy az irodalomról való gondolkodásuk alapvetően fontos elemeit, meg hogy alig néhány hónappal ezelőtt közülük többen is (szépirók, tudományos dolgozók, közéleti kiválóságok) „nagy-nagy szeretettel” nekem dedikált könyvükben „Mesteremnek”, „Nagyrabecsült tanáromnak”, „Barátomnak” szólítanak, addig az ugyanehhez a szellemi körhöz tartozó más hangoskodók helyeslően bólogatnak az Aracs által kodifikált gyűlöletszításhoz, a „merész”, a „gerinces” ideológia bajnokainak modorához. Mert míg ha valaki két marokkal szórja egy másvalakinek a fejére a „gyáva”, „szolgalelkű”, „megalkuvó”, „műveletlen” stb. ephiteton ornansokat, eposzi díszítő jelzőket, azt még magam is hajlandó vagyok az írói szabadságjog megnyilvánulásaként értelmezni. Ha azonban a magyar műveltségünk olyan intézményeinek a lejáratása, hitelének és tekintélyének a rombolása a célja, mint a Magyar Tanszék, vagy az azóta már felszámolt s már csak nyomelemeiben és jó emlékeinkben fel-felbukkanó Hungarológiai Intézet, akkor az már gonosztett, terrorizmus, nemzetpusztítás.

*

Jól tudom, hogy Bori Imre könyve másféle, ennél méltóbb elemzést tenne szükségessé: tárgyilagos, körültekintő, részletekre is ügyelő kritikai eljárást, amelynek a során megvilágosodhatnak a könyv erényei és esetleges fogyatékoságai is. Vagy például annak a beható vizsgálatát, hogy a szövegek megfelelnek-e a szerző kitűzött céljának stb. De amikor e könyv szerzőjének „romboló szelleméről” felelőtlenül handabandázó, mély erkölcsi fertőbe süllyedt cikkírók arra vetemednek, hogy szennyes üzelmeikhez e jegyzet írójának családtagjait sem kímélik, akkor erre másképpen nem lehet reagálni, csak úgy ahogy a fenti sorokban. De mindenképpen csak ebből az egyetlen alkalomból, mert e sorok írója nem kíván a korpa közé keveredni.